

ГЛАГОЛИ ЗА СЛУХОВО ВЪЗПРИЯТИЕ И ЗВУКОПРОИЗВОДСТВО И ТЕХНИТЕ ФРЕЙМОВИ ХАРАКТЕРИСТИКИ

ХРИСТИНА КУКОВА

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
hristina@dcl.bas.bg

Статията си поставя за цел да очертае семантико-синтактичните специфики при глаголи за слухово възприятие и звукопроизводство. Между тези два подкласа безспорно съществува тясна семантична връзка, макар че предикатите и обкръжението им се отличават по синтактичните си реализации. Аналитично са представени пет семантични фрейма от Фреймнет, а описанието се състои от дефиниция на фрейма и фреймовите му елементи и илюстративен материал към употребата на всеки от тях.

Ключови думи: глаголи за слухово възприятие; семантични фреймове; фреймови елементи

VERBS OF AUDITORY PERCEPTION AND SOUND PRODUCTION AND THEIR FRAME CHARACTERISTICS

HRISTINA KUKOVA

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
hristina@dcl.bas.bg

The article aims to outline the semantic and syntactic specifics of verbs of auditory perception and sound production. There is a strong semantic relationship between these two subclasses, although the predicates differ in terms of the syntactic realisation of their semantic participants. Five FrameNet frames are analysed in more detail. Their description consists of a definition of the frame and its frame elements and examples illustrating the frame's use.

Keywords: verbs of auditory perception; semantic frames; frame elements

1. Въведение

Статията представя разнообразни по рода си подкласове глаголи, свързани със слуховото възприятие. Много от изследванията на глаголите за възприятие използват тематичната класификация по признака тип сетивно усещане. На този принцип много автори разглеждат пет типа глаголи (за

зрително, слухово, тактилно, обонятелно и вкусово възприятие). По този начин са организирани изследванията на А. Виберг (Viberg 1983; Viberg 2001), С. Шуле (Schule 2000), К. Хори (Horie 1993), Н. Михайлова-Сталянова (Михайлова-Сталянова/Mihaylova-Stalyanova 2011) и др. Част от изследванията се фокусират върху определен тип възприятие: Р. Ницолова (Ницолова/Nitsolova 1992) разглежда в частност глаголи за слухово възприятие. Някои изследвания включват тип възприятие и допълнителен аспект, през чиято призма се разглеждат предикатите. С. Коева (Коева/Koeva 1998) изследва предикати за възприятие и синтактичната реализация на аргументите им.

В лингвистичната литература е добре очертано подразделението на перцептивните предикати на две основни групи. Първата от тях включва субект-експериенцерни глаголи, които присъединяват възприемащия като изреченски субект (*слушам, чувам*). Втората група обединява предикати, които ще наричаме обект-експериенцерни. Те проектират Феномена като субект, а Експериенцера – като обект в изречението (*звуча*). Субект-експериенцерните глаголи от своя страна се делят на семантичен принцип на извършвани волево (*слушам*) или спонтанно (*чувам*) (вж. Viberg 2001: 1296). Така структурата на трите подкласа може да бъде илюстрирана с помощта на Таблица 1 (вж. Кукова/Kukova 2022: 24).

Таблица 1. Подкласове на предикатите за слухово възприятие

Субект-експериенцерни		Обект-експериенцерни
Волеви	Спонтанни	
<i>слушам</i>	<i>чувам</i>	<i>звуча</i>

Останалата част от статията е организирана, както следва: волевите субект-експериенцерни предикати ще бъдат разгледани в Част 3 в рамките на семантичния фрейм **Активна перцепция (Perception active)**, а в Част 4 ще бъде представен фреймът **Пасивна перцепция (Perception experience)** със спонтанните субект-експериенцерни предикати. Обект-експериенцерните предикати ще бъдат описани в три семантични фрейма за звукопроизводство – в Част 5 е поместено описанието на фрейма **Създаване на шум (Make noise)** (*бибиткам, дрънкам, тракам* и др.), в Част 6 – **Шум от движение (Motion noise)** (*дрънча, ромоля, жуужа* и др.), а Част 7 обхваща няколко глагола (*ехтя, отеквам, гърмя* и др.), оформящи фрейма **Движение на звука (Sound movement)**.

2. Ресурси

Изборът на лексикални единици и лексикално-семантичното им описание се основава на два лингвистични ресурса – Уърднет и Фреймнет.

2.1. Уърднет

Уърднет (Miller 1995; Fellbaum 1998) представя лексикалните данни под формата на мрежа от синонимни множества (синсети), свързани помежду си чрез семантични, лексикални и други релации. Основната структурна релация е хиперонимията (и противоположната ѝ – хипонимията), чрез която лексиката на дадено семантично поле е организирана в дърво, чийто корен е най-общото или абстрактно понятие от съответната област.

Семантичното описание на глаголните единици в Уърднет включва и тяхната класификация в общи семантични класове въз основа на зададени семантични примитиви (Miller, Fellbaum 2007), напр. глаголи за движение, глаголи за перцепция, глаголи за емоция, глаголи за комуникация, глаголи за промяна и т.н.

Изследването е съсредоточено върху глаголи от семантичния клас на перцептивните глаголи в Уърднет, които са маркирани със съответния семантичен примитив. Уърднет е лексикално-семантична мрежа, структурирана и обогатена с информация под формата на дефиниции на синсети, примери за употреба, бележки относно употребата или граматическите особености и богатата мрежа от релации. Българският му аналог Булнет (Коева/Коева 2007; Коева 2021) е свързан с Принстънския Уърднет чрез междузиков индекс и в рамките на изследването служи като основен ресурс за извличане и описание на българските глаголи за слухова перцепция.

Въпреки обширната информация, която съдържа, Уърднет не кодира експлицитно семантична информация за участниците в ситуацияите, описвани от предикатите, и предоставя само ограничена информация за синтактичното им поведение.

2.2. Фреймнет

Фреймнет (Baker et al. 1998) е мрежа от семантични фреймове, които представляват схематично описание на концептуалната структура на различни ситуации с помощта на фреймови елементи, които въвеждат участниците в ситуацията. Фреймовете са организирани с помощта на редица релации – **Наследяване**, **Употреба**, **Подфрейм** и т.н.

Лексикалните единици във Фреймнет се групират в семантични фреймове въз основа на обща семантика, формализирана чрез набора от участници и обстоятелства (елементи на фрейма) и отношенията между тях (Fillmore 1982; Fillmore 1985; Fillmore 2003; Fillmore, Baker 2009; Ruppenhofer et al. 2016). Всяка лексикална единица се характеризира с набор от валентни модели, получени от корпусни данни.

Полагани са усилия за изграждане на Български Фреймнет – система, съдържаща изчерпателно описание на семантичните и синтактичните комбинаторни свойства на българските глаголи (Коева/Коева 2010), а С. Коева и Е. Дойчев (Коева, Дойчев/Коева, Doychev 2022) представят уеббазирана платформа за описание на глаголите с помощта на концептуални фреймове, предлагаща унифициран теоретичен модел за формално представяне на фреймове и фреймови елементи.

2.3. Български национален корпус

За извличане на езикови данни, онагледяващи употребата на глаголите, и за анализа на тяхното обкръжение е използван Българският национален корпус. Това е най-големият корпус за български език: състои се от едно-езична (българска) част и 47 паралелни корпуса и наброява 5,4 милиарда лексеми. Българската част включва около 1,2 млрд. токъна, разпределени в 240 000 текста (Коева et al. 2012).

3. Активна перцепция (Perception active)

Този семантичен фрейм е свързан с лексикални единици, които принадлежат към глаголни синонимни множества със семантичен примитив перцептивен глагол, при които е налице волево насочване на вниманието на перципиента. Характерни примери за такива синонимни множества от подкласа на глаголите за слухово възприятие са, както следва:

eng-30-02169891-v: {вслушвам се; слушам; заслушвам се; заслушам се; вслушам се}, ‘възприемам съзнателно информация чрез слуха си’;

eng-30-02170181-v: {изслушвам; изслушам; прослушвам; прослушам}, ‘слушам нещо внимателно от началото до края’;

eng-30-02189714-v: {подслушвам; подслушам}, ‘слушам тайно, без знанието на говорещия’;

eng-30-02188848-v: {подслушам; подслушвам}, ‘следа телефонните разговори или телеграфните съобщения на някого чрез специални устройства, които ги прихващат и записват’;

eng-30-02150192-v: {преслушвам; преслушам}, ‘изследвам състоянието на даден орган или система чрез оценка на шумовете, които се образуват при функционирането им, обикновено с помощта на стетоскоп’.

Дефиниция във Фреймнет: „Фреймът съдържа предикати за перцепция, при които перципиентът волево насочва вниманието си към някаква същност с цел сетивно възприятие“. Действието има волеви характер, затова ролята на сетивно възприемащия в този фрейм е **Агентивен възприемащ (Perceiver agentive)**.

Ядрените фреймови елементи са **Агентивен възприемащ (Perceiver agentive)**, **Феномен (Phenomenon)**, **Част на тялото (Body part)** и **Посока (Direction)**.

3.1. Агентивен възприемащ (Perceiver agentive)

Съгласно дефиницията на този фреймов елемент във Фреймнет това е лице или друга одушевена същност, която „извършва определена волева дейност, за да получи сетивното възприятие“¹. Традиционно **Агентивният възприемащ** е изразен с именна фраза, съдържаща поддърво на синонимните множества eng-30-00007846-n: {човек} или eng-30-00015388-n: {животно}, която се проектира като подлог в изречението (1–2).

1. *[Магистърът]*Агентивен възприемащ СЛУШАШЕ *внимателно*.
2. *Така Жегъла разправи на своето куче много неща [...]* [Кучето]Агентивен възприемащ СЛУШАШЕ, *разтворило широко неясните си женски очи, пълни с неизмерима любов към него*.

3.2. Феномен (Phenomenon)

Във Фреймнет **Феноменът** е дефиниран като „същността, към която възприемащият насочва вниманието си“. В този фрейм **Феноменът** традиционно се изразява като обект (3). Макар и с по-ниска фреквентност, в емпиричния материал се наблюдават и срещания с предложно въвеждане – най-вече с предлозите *в, във, към, за* (4). Позицията на **Феномена** в този фрейм позволява да бъде заемана от именни групи с широка семантика – хипоними на синонимното множество eng-30-00001930-n: {физическа същност}. Затова освен от самия звук или съдържание (3.) тази позиция може да бъде заета и от източника на звука (5).

3. *Той ми даде възможност да ПОДСЛУШАМ [крайно интересния ви разговор]*Феномен, *който щеше да е съвсем скучен, ако знаехте за моето присъствие*.
4. *Санса не искаше да СЛУША [за падащи кули и рухнали замъци]*Феномен.
5. *И аз ще ида на дървото да ПОДСЛУШАМ [дяволите]*Феномен.

3.3. Част на тялото (Body part)

Фреймовият елемент **Част на тялото** маркира „сетивния орган, използван от **Агентивния възприемащ** при възприятието, за да получи сетивното усещане“. При запълване на тази позиция в изречението тя обикновено се заема от предложна фраза, съдържаща синонимното множество eng-30-05320899-n: {ухо} и предлозите *с* или *със* (6). Тъй като предикатите за слухова перцепция изразяват имплицитно с кой орган се извършва сетивното възприятие, този фреймов елемент се появява непоследователно и се експлицира в определени случаи – за посочване на степента на внимание (6–7), в специфични ситуации, при които се наблюдава невъзможност или занижена способност за употреба на други сетива (8–9).

6. *Дарен го СЛУШАШЕ [с половин ухо]*Част на тялото.
7. *Може пък и да не е чак толкоз зле, поне засега; може пък и да съм попросил мънинко, та да знам, че ме СЛУШАТЕ [с двете уши]*Част на тялото.
8. *Той не беше много грамотен и имаше навика да среща гласно, за да може да ПРОВЕРЯВА [с ушите си]*Част на тялото *дали очите не са го излъгали*.
9. *Сирио, обясни му тя, я учел да ВИЖДА [с ушите, с носа и кожата си]*Част на тялото.

3.4. Посока (Direction)

Посоката обозначава изрази, описващи „как се насочва вниманието на перципиента по време на акта на перцепция, като изключва онези от тях, които назовават **Местоположението на възприемащия (Location of perceiver)**“⁴. Фреймовият елемент **Посока** се изразява с предложна фраза с помощта на предлога *през* и хипоними на синонимното множество eng-30-02735688-п: {пространство} (10).

10. *И докато СЛУШАШЕ [през вратичката]^{Посока} неговите тъжни, простишки думи, нейното въображение също бе възбудено.*

4. Пасивна перцепция (Perception experience)

Дефиниция във Фреймнет: „Семантичният фрейм описва перцептивни глаголи, чиито възприемащ изпитва акта на възприятие, без задължително да е имал намерение да го направи“⁴. Така дефинираната липса на намерение у възприемащия е отразена в наименованието на фреймовия елемент – **Пасивен възприемащ (Perceiver passive)**. Фреймът е свързан с релацията **Наследяване с Перцепция**, а с релацията **Използван от** – с **Перцепция посредством тялото**.

Спонтанният тип перцепция с помощта на слуховите органи е представен в основните и най-честотни синонимни множества за възприятие:

eng-30-02169702-в: {чувам; чуя}, ‘възприемам чрез слуха’;

eng-30-02107442-в: {чувам; чуя}, ‘получавам информация или вест от или относно някого или нещо’;

eng-30-02189168-в: {дочувам; дочуя; долавям; доловя; подочувам; подочуя}, ‘чувам нещо без знанието или въпреки нежеланието на говорещите’.

Трите ядрени фреймови елемента са **Пасивен възприемащ (Perceiver passive)**, **Феномен (Phenomenon)**, **Част на тялото (Body part)**.

4.1. Пасивен възприемащ (Perceiver passive)

Пасивният възприемащ посочва „субекта на възприятието, не задължително волево целящ това“⁴. В семантично отношение Пасивният възприемащ се изразява с помощта на синонимните множества eng-30-00007846-п: {човек} и eng-30-00015388-п: {животно} и хипонимите им, а в синтактично – обикновено се изразява от субекта (11).

11. *Изведнъж [съдията]^{Пасивен възприемащ} ДОЛОВИ думата „бунт“.*

4.2. Феномен (Phenomenon)

Този фреймов елемент маркира „обекта или стимула, който възприемащият усеща със сетивата си“⁴. Обичайно е изразен с подредните на синонимното множество eng-30-00001930-п: {физическа същност} и заема позицията на пряк обект в изречението (12). **Феноменът** често се изразява с помощта на подчинено изречение, като най-често се въвежда от комплементизаторите *че* (13), *да* (14) и *как* (15), макар че са възможни и други съюзи и съюзни думи.

12. Някои от тях заявяват, че са ЧУВАЛИ [*странни пронизителни крясъци*]_{Феномен.}
13. Дори съм ЧУВАЛ, [*че има и други такива инсталации*]_{Феномен.}
14. Бях ЧУВАЛ [*да го наричат тани*]_{Феномен.}
15. Още ЧУВАМ [*как тия зверове вият по петите ни*]_{Феномен.}

4.3. Част на тялото (Body part)

Този фреймов елемент локализира „мястото от тялото на **Пасивния възприемащ**, където се осъществява усещането“ и е синтактично изразен с предложна фраза и предлозите *с, със* (16). Тъй като перцепцията при тези глаголи е локализирана в конкретна част на тялото, употребата на този фреймов елемент е свързан с метафорични значения, отразяващи степента на внимание (17–18) или спецификата на възприятието (19).

16. Това го бях ЧУЛ [*с ушите си*]_{Част на тялото} и сметнах, че е по-добре Александър да знае.
17. Впрочем същия ден ЧУХ [*с едното си ухо*]_{Част на тялото} (*май от Берзер*) и се смаях: още една пълна изненада [...]
18. Я ме ЧУЙ [*с двете уши*]_{Част на тялото}, ти, срам за рода си.
19. Дом се загледа нататък и отново ЧУ [*с вътрешното си ухо*]_{Част на тялото} *лекия пукот на изстрел със стрипер в прозрачния въздух около Кулата на шегаджиите.*

5. Създаване на шум (Make noise)

Дефиниция във Фреймнет: „Физическа същност, наречена **Източник на звука (Sound source)** издава **Звук (Sound)**“. Това включва хора и животни, които издават звук с гласовите си органи. Този семантичен фрейм обхваща многобройни и разнородни глаголни лексикални единици. Свързан е с фрейма **Перцепция** чрез релацията **Използва**. Характерни за него са стимул-субектни глаголи за слухово възприятие, а именно:

eng-30-02183175-v: {бибиткам; свиря}, ‘произвеждам или наподобявам силен придупредителен звук на клаксона на моторно превозно средство’;

eng-30-02172888-v: {шумя; про шумявам; про шумя}, ‘произвеждам специфичен шум’;

eng-30-02185861-v: {тракам; потраквам; потракам}, ‘произвеждам кратък, отсечен шум, звук от удрянето на зъбите от долната челюст в горната’;

eng-30-02175057-v: {тропам; тракам; чаткам; потраквам; потропвам}, ‘издавам кратки отсечени звуци при съприкосновение с твърда повърхност’;

eng-30-02173336-v: {свистя}, ‘издавам рязък, пронизителен звук’;

eng-30-02187171-v: {пиукам}, ‘издавам кратък, единичен сигнал с много висока честота’;

eng-30-02173838-v: {дрънкам; дрънвам; дрънна}, ‘издавам звук, произхождащ от или наподобяващ звук от дръпване на струна’;

eng-30-02185988-v: {гърмя; гръмвам; гръмна; пукам; изпуквам; изпукам}, 'произвеждам много рязък експлозивен шум'.

Ядрените фреймови елементи на този фрейм са **Шумно събитие (Noisy event)**, **Източник на звук** и **Звук**.

5.1. Шумно събитие (Noisy event)

Според дефиницията във Фреймнет това е фреймовият елемент, назоваващ „събитие, в което участват един или повече **Източници на звук** и е придружено от **Звук**“ (20–21). Синонимните множества и хипонимите им, които обичайно заемат реализират този фреймов елемент, са: eng-30-07371293-n: {звук}; eng-30-07387509-n: {шум}; eng-30-07020895-n: {музика}; eng-30-07109196-n: {реч}.

20. [Всеобщият смях]_{Шумно събитие} дълго КЪНТЯ под високия бански таван.

21. [Неволно възклицание като сподавена въздишка]_{Шумно събитие} ПРОШУМЯ над множеството.

5.2. Звук (Sound)

Този фреймов елемент посочва звуковия сигнал, излъчван от **Източника** или придружаващ **Шумното събитие**. „Фреймовият елемент **Звук** често е инкорпориран в значението на глаголите, на които е приписан фреймът“. Понякога се реализира като именна фраза, изразена със синонимното множество eng-30-05718254-n: {звук} или подредните му. Макар и рядко и с определени глаголни лексикални единици **Звукът** може да бъде кодиран и посредством субекта на изречението (22–23).

22. [Тътенът]_{Звук} ГЪРМЕШЕ и клатеше земята, както и онези, които зяпаха с отворени усти от поляната и от парапета на Сребърния дворец.

23. Черният му пръст клъвна най-долен бял клавиш. Дълго ТЪТНА [плътен тон]_{Звук}.

5.3. Източник на звука (Sound source)

Фреймовият елемент **Източник на звука** назовава „физическата същност, която издава звук“. Този фреймов елемент включва както одушевени, така и неодушевени физически същности, задължително със сложна вътрешна структура, които могат да издават звук (човек, социална група, животно, машина, музикален инструмент и др.). Той може да бъде изразен с разнообразни синонимни множества – eng-30-00007846-n: {човек}; eng-30-07950920-n: {социална група} (26); eng-30-00015388-n: {животно}; eng-30-03183080-n: {приспособление, устройство} (24); eng-30-03575240-n: {инструмент} (25) и техните хипоними.

24. След това изберете мелодията, с която ще СВИРИ [алармата]_{Източник на звука}.

25. *Под прозореца ПРОШУМЯ [потегляцията автомобил]*Източник на звука.

26. *Наоколо възбудено ШУМЕШЕ [тълпата]*Източник на звука *и гневните ръкомахания бяха отправени все към него.*

6. Шум от движение (Motion noise)

Дефиниция във Фреймнет: Този семантичен фрейм обхваща глаголи, „назоваващи звук, характеризиращ движение“. Свързан е с фреймовете **Движение (Motion)** и **Създаване на шум** с помощта съответно на релациите **Наследяване** и **Виж също**. Типични глаголни единици, които извикват този фрейм, са:

eng-30-02184797-v: {стържа; скриптя}, ‘издавам рязък дрезгав или свирещ звук, характерен за несмазан двигател или механизъм’;

eng-30-02182109-v: {бръмча; жужа}, ‘издавам звук, предизвикан от бързи вибрации’;

eng-30-02179279-v: {жвакам}, ‘издавам звук, наподобяващ смучене или рязък допир с мокра, хлъзгава повърхност’;

eng-30-02178709-v: {издрънчавам; издрънча; дрънвам; дрънна}, ‘издавам кратък пронизителен звук’;

eng-30-02179372-v: {пухтя; пхтя}, ‘издавам тъп, приглушен експлозивен звук’;

eng-30-02187922-v: {ромоля; ромоня; бълбукам}, ‘за вода, поток, ручей – тихо клокоча, шумя’;

eng-30-02184965-v: {трополя}, ‘издавам звук, произхождащ от или наподобяващ влачене и местене на тежки предмети или удряне на конски копита в земята’.

Голяма част от глаголните единици описват специфичен начин на движение и в различно свое значение фигурират в синонимни множества със семантичен примитив *движение* (напр. eng-30-02088792-v: {рева; гърмя; прогърмявам; прогърмя; изгърмявам; изгърмя; изтрещявам; изтрещя; громоля; изгромолявам; изгромоля; изтрополявам; изтрополя; грохотя; трополя}, ‘за превозни средства и под. – издавам силен продължителен гръмлив шум, грохот при движение’).

По-долу ще разгледаме ядрените фреймови елементи на този фрейм **Тема (Theme)**, **Област (Area)**, **Цел (Goal)**, **Път (Path)**, **Източник (Source)** и техните дефиниции от Фреймнет, както и възможни употреби.

6.1. Тема (Theme)

Фреймовият елемент **Тема** назовава онази „физическа същност, която променя местоположението си“. Обикновено този фреймов елемент е представен от синонимните множества eng-30-00015388-n: {животно} (27); eng-30-00021939-n: {артефакт} (28) и подредните им. Синтактично е изразен

като външен аргумент или при наличието на друга причина за движението – като NP обект.

27. [*Хапливи насекоми*]_{Тема} ЖУЖАХА в хладния въздух, играеха в прибулената светлина по стария търговски път, вдигнаха се на облаци пред Хеборик и спътниците му.

28. *Премигваха лампички и* [*някои от уредите*]_{Тема} ЖУЖАХА.

6.2. Област (Area)

Този фреймов елемент назовава „мястото на извършване на движението, особено ако то се възприема като следващо сложна, нелинейна траектория“. Фреймовият елемент **Област** най-често е изразен с предложна фраза, съдържаща синонимните множества eng-30-02735688-n: {пространство} или eng-30-08664443-n: {място}, и се въвежда от предлога *из* (29).

29. *Колите все още се движеха предпазливо, веригите им* ДРЪНЧАХА [*из улиците*]_{Област} и се удряха в калниците.

6.3. Цел (Goal)

Фреймовият елемент посочва „къде се озовава **Темата** в резултат от движението“. Обичайно съдържа синонимното множество eng-30-00002684-n: {материално тяло} или хипонимите му и се въвежда от предлозите *на* или *върху* (30–31).

30. *Две монети* ИЗДРЪНЧАХА [*на каменния под*]_{Цел}.

31. *Струпа се в коридора, сякаш мазилката се смъкна от тавана и* ИЗТРОПОЛЯ [*върху линолеума*]_{Цел} като чувал с кокали.

Двата фреймови елемента **Област** и **Цел** са взаимноизключващи се компоненти и не се срещат в рамките на едно и също изречение.

6.4. Път (Path)

Пътят посочва „траекторията на движението“, произвеждащо звук, като назовава последователност от точки в пространството. Различава се от **Цел** или **Начална точка**, които назовават една пространствена точка, където завършва или започва движението. Фреймовият елемент обикновено съдържа синонимните множества eng-30-02735688-n: {пространство} или eng-30-08664443-n: {място} или хипонимите им и синтактично е оформен като предложна фраза (32).

32. ТРОПОЛЯ *си* [*по пристана*]_{Път} към флайдрома, радвам се на живота, металът звънти под краката ми.

6.5. Източник (Source)

Този фреймов елемент назовава „началната точка, откъдето започва движението“, предизвикващо звука (33). Синонимното множество eng-30-00002684-n: {материално тяло} и подредните му оформят фреймовия еле

мент и се въвеждат от предлог. **Източникът** в този фрейм е с изключително рядка употреба в българския език и примерите за нея са оскъдни.

33. *Товарните коли ИЗТРОПОЛЯХА [извън портите на хана]*^{Източник}.

7. Движение на звука (Sound movement)

Дефиниция във Фреймнет: „**Звук (Sound)** се произвежда от **Източник на звука (Sound source)** и се движи по определен **Път**“. Семантичният фрейм включва глаголни единици, които описват (фиктивното) движение на **Звука**. Вместо **Източника на звука** може да се употреби **Локацията на източника на звука (Location of sound source)**. Фреймът **Движение на звука** се различава от **Създаване на шум (Make noise)** и **Шум от движение (Motion noise)** по признака подвижност/неподвижност на участниците в ситуацията. Във фрейма **Създаване на шум** звукът и/или източникът на звука са статични, в **Шум от движение** се отразява движението на **Темата**, докато във фрейма **Движение на звука** се проследява траекторията на самия **Звук**.

Малобройни са синонимните множества, чиито глаголни единици активират този фрейм:

eng-30-02182479-v: {свиря; гърмя}, ‘издавам рязък звук’;

eng-30-02183787-v: {ехтя; еча; проехтявам; проехтя; кънтя; прокънтявам; прокънтя; отеквам; отекна}, ‘за звук – разнасям се продължително, силно и надалече, като се повтарям’;

eng-30-02198014-v: {тътна; бумтя; гърмя}, ‘издавам, произвеждам дълбок продължителен отекващ звук като от силен удар’.

Ядрените фреймови елементи на фрейма са **Цел (Goal)**, **Локация на източника на звука (Location of sound source)**, **Път (Path)**, **Звук (Sound)** и **Източник на звука (Sound source)** и са дефинирани във Фреймнет, както следва:

7.1. Цел (Goal)

Това е фреймовият елемент, който описва „местоположението, където завършва или достига **Звукът**“. Най-често е изразен с предложна фраза и синонимното множество eng-30-00002684-n: {материално тяло} (34). Тъй като звуковите вълни имат способността да се разпръскват, фреймовият елемент обикновено не присъства експлицитно в изречението.

34. *Очите на Раул се премрежиха при това име, което ОТЕКНА [до дъното на сърцето му]*^{Цел}.

7.2. Локация на източника на звука (Location of sound source)

Този фреймов елемент посочва „местоположението на **Източника на звука**, откъдето достига **Звука**“. Селективните ограничения по отношение на фреймовия елемент включват предлог и следните синонимни множества: eng-30-08621598-n: {местоположение}, eng-30-00027167-n: {място} или eng-30-08664443-n: {място} (35).

35. *В този момент обаче телефонът извънтя и прекъсна разговора им, а гласът на Мери ПРОКЪНТЯ [от първия етаж]*Локация на източника на звука.

7.3. Път (Path)

Пътят в този фрейм описва траекторията на движението на **Звука** и не назовава **Локацията на източника на звука** или **Целта**. Обичайно може да включва разнообразие от предлози (*през, над, под, по* и др.) и съдържа синонимните множества eng-30-02735688-n: {пространство} или eng-30-08664443-n: {място} и разположените по-ниско възли (36–37).

36. *Момчешкият вик ПРОКЪНТЯ [през двора]*Път.

37. *Звукът ПРОКЪНТЯ и ОТЕКНА от Вала [над света]*Път.

7.4. Звук (Sound)

Фреймовият елемент **Звук** посочва „звуковите вълни, които достигат слуховите ни органи след движение във въздуха или друга среда“. **Звукът** се изразява от именна група от поддървото на синонимното множество eng-30-05718254-n: {звук} (38–39).

38. *[Гласът]*звук му ОТЕКНА високо под сводовете на тунела.

39. *Дълго ТЪТНА [плътен тон]*звук.

7.5. Източник на звука (Sound source)

Този фреймов елемент назовава „неподвижна единична същност, която произвежда **Звука**“. **Източникът на звука** се въвежда от предлог и едно от следните синонимни множества: eng-30-07283608-n: {явление}; eng-30-11408559-n: {природно явление}; eng-30-00007846-n: {човек}; eng-30-07950920-n: {социална група}; eng-30-00015388-n: {животно}; eng-30-03183080-n: {приспособление, устройство}; eng-30-03575240-n: {инструмент}. Източникът на звука може да се редува с фреймовия елемент **Звук** (40) или да се използва заедно с него (41–42).

40. *Звукът на брутална плесница ОТЕКНА в двора.² / Бруталната плесница ОТЕКНА в двора.³*

41. *В стъписаното мълчание рязко ОТЕКНА [щракането]*звук [на бравата]Източник на звука.

42. *Около тях ЕХТЕШЕ [грохотът]*звук [на битката]Източник на звука.

8. Изводи и бъдеща работа

Настоящата статия представя глаголи за слухова перцепция и звукопроизводство и характеристиките на семантичните фреймове, които ги описват. На първо място са очертани общите критерии за подялбата на този клас глаголи в подкласове. Описани са използваните ресурси с характерните им структури. Основно са анализирани пет фрейма, свързани със слуховото възприятие и звукопроизводството, като са описани подробно фреймовете

им елементи със синтактичните и семантичните им селективни ограничения. Проучването и анализът се основават на корпусни данни и всички наблюдения са придружени от богат илюстративен материал. Бъдещата работа ще бъде оформена в две направления: (1) филтриране и прецизиране на селективните ограничения за определени глаголни единици и за конкретни значения и (2) разширяване на анализа с нови фреймове като **Звуци (Sounds)**, **Създатели на шум (Noise makers)** и **Ниво на звука (Sound level)**, които включват само именни лексикални единици и останаха извън обсега на настоящото изследване.

Благодарности

Настоящото изследване е подпомогнато от Националната програма на Министерството на образованието и науката „Млади учени и постдокторанти 2“, одобрена с РМС 206/07.04.2022 г.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Дефинициите на фреймовите елементи тук и по-долу са преводни еквиваленти на дефинициите във Фреймнет (<https://framenet.icsi.berkeley.edu/>).

² Пример от Българския национален корпус.

³ Конструиран пример.

ЛИТЕРАТУРА

- Коева 1998: *Коева, С.* Аргументна структура, тематични отношения и синтактична реализация на аргументите. – В: С. Димитрова, ред. *Езиково съзнание*. София, Наука и изкуство, с. 206–230.
- Коева 2007: *Коева, С.* БулНет (лексикално-семантична мрежа на българския език) – част от световната лексикално-семантична мрежа. – *Български език*, № 1, с. 34–49.
- Коева 2010: *Коева, С.* Българският Фреймнет. София, Институт за български език.
- Кукова 2022: *Кукова, Х.* Формално описание на перцептивните и менталните предикати в българския език (снемане на семантична многозначност) (автореферат). <https://ibl.bas.bg/wp-content/uploads/2022/05/Н.нетКукова_Avto_referat_BG.pdf> [12.05.2024].
- Михайлова-Сталянова 2011: *Михайлова-Сталянова, Н.* Verba percipiendi в български и полски език. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Ницолова 1992: *Ницолова, Р.* Към прагматиката на изказванията с глагол за слухово възприятие (подбудителни и желателни изказвания). – *Съпоставително езикознание*, № 3, с. 134–142.
- Baker et al. 1998: *Baker, C. F., Ch. Fillmore, J. B. Lowe.* The Berkeley FrameNet project. – In: *COLING-ACL '98: Proceedings of the Conference*. Montreal, Canada, pp. 86–90.

- Fellbaum 1998: *Fellbaum, Ch.* WordNet: An Electronic Lexical Database. Cambridge, MA, MIT Press.
- Fillmore 1982: *Fillmore, Ch.* Frame semantics. – In: *Linguistics in the Morning Calm*. Ed. by The Linguistic Society of Korea. Seoul, Hanshin, pp. 111–137.
- Fillmore 1985: *Fillmore, C.* Frames and the semantics of understanding. – *Quaderni Di Semantica*, 6, pp. 222–254.
- Fillmore 2003: *Fillmore, Ch.* Valency and semantic roles: the concept of deep structure case. – In: *Dependenz und Valenz: Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung*. Walter de Gruyter, pp. 457–475.
- Fillmore, Baker 2009: *Fillmore, Ch., C. Baker.* A frames approach to semantic analysis. – In: *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis*. Oxford, Oxford University Press, pp. 313–340.
- Horie 1993: *Horie, K.* A Cross-Linguistic Study of Perception and Cognition Verb Complements. A Cognitive Perspective. PhD Dissertation. University of Southern California.
- Koeva 2021: *Koeva, S.* The Bulgarian WordNet: Structure and specific features. – *Papers of Bulgarian Academy of Sciences*, 8(1), pp. 47–70.
- Koeva et al. 2012: *Koeva, S., I. Stoyanova, S. Leseva, R. Dekova, T. Dimitrova, E. Tarpomanova.* The Bulgarian National Corpus: Theory and practice in corpus design. – *Journal of Language Modelling*, 0(1), pp. 65–110.
- Koeva, Doychev 2022: *Koeva, S., E. Doychev.* Ontology supported frame classification. – In: *Proceedings of the Fifth International Conference Computational Linguistics in Bulgaria*. Sofia, Institute for Bulgarian Language, pp. 203–214.
- Miller 1995: *Miller, G.* WordNet: A lexical database for English. – *Commun. ACM*, 38(11), pp. 39–41.
- Miller, Fellbaum 2007: *Miller, G., Ch. Fellbaum.* WordNet then and now. – *Language Resources and Evaluation*, 41, pp. 209–214.
- Ruppenhofer et al. 2016: *Ruppenhofer, J., M. Ellsworth, M. Petruck, Ch. Johnson, C. Baker, J. Scheffczyk.* FrameNet II: Extended Theory and Practice. Berkeley, California, International Computer Science Institute.
- Schule 2000: *Schule, S.* Perception Verb Complements in Akatek, a Mayan Language. Univesitat Tuebingen.
- Viberg 1983: *Viberg, A.* The verbs of perception: A typological study. – *Linguistics*, 21(1), pp. 123–162.
- Viberg 2001: *Viberg, A.* Verbs of perception. – In: *Language Typology and Language Universals: An International Handbook*. Berlin, Walter de Gruyter, pp. 1294–1309.

REFERENCES

- Baker et al. 1998: *Baker, C. F., Ch. Fillmore, J. B. Lowe.* The Berkeley FrameNet project. – In: *COLING-ACL '98: Proceedings of the Conference*. Montreal, Canada, pp. 86–90.
- Fellbaum 1998: *Fellbaum, Ch.* WordNet: An Electronic Lexical Database. Cambridge, MA, MIT Press.

- Fillmore 1982: *Fillmore, Ch.* Frame semantics. – In: *Linguistics in the Morning Calm*. Ed. by The Linguistic Society of Korea. Seoul, Hanshin, pp. 111–137.
- Fillmore 1985: *Fillmore, C.* Frames and the semantics of understanding. – *Quaderni Di Semantica*, 6, pp. 222–254.
- Fillmore 2003: *Fillmore, Ch.* Valency and semantic roles: the concept of deep structure case. – In: *Dependenz und Valenz: Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung*. Walter de Gruyter, pp. 457–475.
- Fillmore, Baker 2009: *Fillmore, Ch., C. Baker.* A frames approach to semantic analysis. – In: *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis*. Oxford, Oxford University Press, pp. 313–340.
- Horie 1993: *Horie, K.* A Cross-Linguistic Study of Perception and Cognition Verb Complements. A Cognitive Perspective. PhD Dissertation. University of Southern California.
- Koeva 1998: *Koeva, S.* Argumentna struktura, tematicni otnosheniya i sintaktichna realizatsiya na argumentite. – In: S. Dimitrova, Ed. *Ezikovo saznanie*. Sofia, Nauka i izkustvo, s. 206–230.
- Koeva 2007: *Koeva, S.* BulNet (leksikalno-semantichna mreza na balgarskiya ezik) – chast ot svetovnata leksikalno-semantichna mreza. – *Balgarski ezik*, N 1, s. 34–49.
- Koeva 2010: *Koeva, S.* Balgarskiyat Freymnet. Sofia, Institut za balgarski ezik.
- Koeva 2021: *Koeva, S.* The Bulgarian WordNet: Structure and specific features. – *Papers of Bulgarian Academy of Sciences*, 8(1), pp. 47–70.
- Koeva et al. 2012: *Koeva, S., I. Stoyanova, S. Leseva, R. Dekova, T. Dimitrova, E. Tarpomanova.* The Bulgarian National Corpus: Theory and practice in corpus design. – *Journal of Language Modelling*, 0(1), pp. 65–110.
- Koeva, Doychev 2022: *Koeva, S., E. Doychev.* Ontology supported frame classification. – In: *Proceedings of the Fifth International Conference Computational Linguistics in Bulgaria*. Sofia, Institute for Bulgarian Language, pp. 203–214.
- Kukova 2022: *Kukova, H.* Formalno opisane na pertseptivnite i mentalnite predikati v balgarskiya ezik (snemane na semantichna mnogoznachnost) (avtoreferat). <https://ibl.bas.bg/wp-content/uploads/2022/05/H_Kukova_Avtoreferat_BG.pdf> [12.05.2024].
- Mihaylova-Stalyanova 2011: *Mihaylova-Stalyanova, N.* Verba percipiendi v balgarski i polski ezik. Sofia, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.
- Miller 1995: *Miller, G.* WordNet: A lexical database for English. – *Commun. ACM*, 38(11), pp. 39–41.
- Miller, Fellbaum 2007: *Miller, G., Ch. Fellbaum.* WordNet then and now. – *Language Resources and Evaluation*, 41, pp. 209–214.
- Nitsolova 1992: *Nitsolova, R.* Kam pragmatikata na izkazvaniyata s glagol za sluhovo vazpriyatie (podbuditelni i zhelatelni izkazvaniya). – *Sapostavitelno ezikoznanie*, N 3, s. 134–142.
- Ruppenhofer et al. 2016: *Ruppenhofer, J., M. Ellsworth, M. Petruck, Ch. Johnson, C. Baker, J. Scheffczyk.* FrameNet II: Extended Theory and Practice. Berkeley, California, International Computer Science Institute.
- Schule 2000: *Schule, S.* Perception Verb Complements in Akatek, a Mayan Language. Univesitat Tuebingen.

Viberg 1983: *Viberg, A.* The verbs of perception: A typological study. – *Linguistics*, 21(1), pp. 123–162.

Viberg 2001: *Viberg, A.* Verbs of perception. – In: *Language Typology and Language Universals: An International Handbook*. Berlin, Walter de Gruyter, pp. 1294–1309.

✉ Гл. ас. д-р Христина Кукова

Секция по компютърна лингвистика

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“

при Българската академия на науките

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ *Assist. Prof. Hristina Kukova, PhD*

Department of Computational Linguistics

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria